

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИСВАН
ЉИВИЋ

ГОДИНА I СВЕСКА I

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на ст̄раницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
пријатељи и некадашњи студенти
посвећују проф. др Среџи Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет година живота
са искреним жељама за другим животом
и непрекидним стваралаштвом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН) 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ата ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЂИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

Оригинални научни рад
Примљено 2. децембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

НАТАША С. ВУЛОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

„БОГАТСТВО“ – КОНВЕНЦИОНАЛНИ СУД У СИСТЕМУ ВРЕДНОСТИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И КУЛТУРИ

У раду се разматра и утврђује однос према материјално-утилитарној вредности „богатство“ у народном систему вредности и у фразеолошко-паремиолошком корпусу српског језика. Док се помињање богатства у етнографско-антрополошком материјалу везује уз моралне врлине, као што су рад, трудољубивост и поштење неког домаћина, фразеолошко-паремиолошке јединице показују амбивалентан однос према богатству и новцу (*јун као брод; живећи као мали бог; новац душогубац; у богата мужа ваљана жена* итд.).

Кључне речи: фразеолошко-паремиолошка јединица, слот, епитаф, (анти)вредност, богатство, конвенционални суд.

У савременој фразеолошкој литератури велики број радова посвећен је проучавању вредносних концепата у оквиру различитих националних једнојезично или контрастивно проучаваних језичких корпуса, што је резултирало новим терминима: *аксиолошка фразеологија, аксиологема, лингвоаксиологија, аксиолошки појенцијал, аксиолошки вектор* итд. (Вуловић 2018: 291). Систем вредности се у социологији схвата као саставни елемент културе, али и као вредноснонормативан механизам социјалне регулативе, као усмереност ка заједничкој лествици вредности стабилизоване у структурама које се заснивају на институционализацији културних узора, правила и статута (Марковић–

* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

улатовић 2014: 17). Човек као свесно биће својим стваралаштвом претвара свет вредности у свет стварности, он и мисли и ствара, док разумевањем и усвајањем одређених вредности и норми оне тиме постају интегрални део личности. Одавно је познато да вредности имају конвенционални карактер, тако да посматрајући појаву било које вредности, она може бити квалификована као добро (корисно), тј. има позитивну оцену или као лоше, тј. има негативну оцену, односно биполарна структура подразумева да свакој вредности одговара антивредност (Гибатова 2011: 128). Постојање вредности остварује координирајућу улогу (између човека и света који га окружује), стимулишућу (усмерену на активност, делање) и дидактичко-регулативну (прескриптивну) улогу (Арутјунова 1999: 896).

Вредносна значења могу се изражавати на различитим нивоима језичког система. У овом раду део једне дијаде вредности и антивредности посматра се на фразеолошком нивоу, уз консултовање етнографског материјала. Узимајући у обзир поделу на конвенционалне вредности и антивредности у оквиру лингвооксиологије (Бајрамова 2009: 184), као и то да су оне различите (виталне, духовне, хедонистичке итд.), пажња ће бити посвећена изражавању и процењивању човековог материјалног успеха, користи. Наиме, разматрање је усмерено на представљање колективне оцене вредности „богатство“ као дела аксиолошке дијаде (богатство–сиромаштво), којом се означава материјални положај човека,¹ како на етнографском узорку (на текстовима споменика), тако и при просуђивању и формирању значења у фразеолошко-паремиолошким јединицама. Етнографско-антрополошки резултати које чине текстови натписа значајни су при опису карактеролошке слике једног етноса (у овом случају српског), они нам служе као *tabula picta*, јер се бележењем личних особина покојника изражавала аксиолошка парадигма народа, његове вредности и народ у стварности и у замисли какав би желео да буде. На споменицима у Западној Србији као највиша вредност истицала се човечност, људскост, доброта, а потом поштење, јунаштво, рад, дакле, као најцењеније су навођене духовне, етичке вредности. За основ угледа су узимане особине које се односе на морално понашање и умно-професионалне способности, ређе богатство и имање, нарочито ако није стечено личним залагањем (Николић 1991: 193).² Али, напредо са етичко-духовним постојим и земаљско-

¹ Са значењем „материјална сигурност“ које гравитира концепту „богатство“.

² На епитафима је заступљена првенствено карактерна, а не егзистенцијална имовина: „нигде богатство није претежније од поштења, а корисност од доброте“ (Николић 1991: 52).

-материјални круг, где се вреднују имућство и тежња за стицањем. Тако је сваки „великорадни жител“ зарадио велико имање, тј. доста земље, а описи су такви као да се њима откривају карактерне црте и не назире се нечасне и непоштене ујдурме, као да су за сваког од њих хтели да посведоче: „власништво ми је од мене створено, од мог личног, и поште-ног капања, уз поштовање људскости“ (Николић 2018: 51). Онај који је стекао или проширио имање наводи се као добри, одабрани, одлични, врли, угледни, чувени, трудољубиви или великорадни домаћин.³ Углавном се придев *лей* јавља у синтагми *лейо имање*, веома ретко *добар* и *велик*, када се за тежака каже да је нешто стекао (лепо имање, доста имања „из сиротог стања“), зарадио или закупио. Налазе се и приме-ри да се „великим и упорним залагањем сиромаш преображавао у има-шног домаћина“ (Николић 1991: 57). Тим наглашавањем да су стекли имовину из сиротног стања, посредно се упућује на неколико личних особина: радни, истрајни, паметни, (пољо)привредно успешни.

Консултовани контролни етнографско-антрополошки материјал потврђује постојање материјално-утилитарне вредности „богатство“ у аксиолошкој слици српског етноса, док ће у облику слотне структуре⁴ бити представљена фразеолошко-паремиолошка парадигма те вредно-сти у српском језику.

Именица „богатство“ има више значења у РСАНУ: „стање, осо-бина онога који је богат, онога што је богато; иметак, имовина; ма-теријална добра; ствари од велике вредности, драгоцености“. При-дев *богаї* у примарном значењу означава онога „који има у изобиљу материјалних добара, врло имућан“, док се богат човек именује разли-чито: *богаїар* (покр.), *богаїац* (заст.), *богаїаш*, *богаїир* (секундарно значење, заст.), *богаїирац*, *богаїлија* (покр.), *богаїош* (покр.), *бога-їшун*, *богаїур* (покр.), *богаїуш* (покр.), *буржуј* (жарг.),⁵ (*мулїи*)милио-нер, *милијардер*, *їарајлија*, *їуниша/їунишић* (жарг.), а богата жена као: *богаїашица*, *богаїашка*, *богаїунка*, *буржујка* (жарг.), (*мулїи*)милио-нерка, *їунишићка* (жарг.) итд. Збирном именицом *богаїиња* означавају се богаташи.

У наредном делу биће представљени слоти фразеолошке парадиг-ме материјално-утилитарне вредности „богатство“ у фразеолошко-па-ремиолошком корпусу српског језика, као својеврсни хипероними, као и фразеолошка парадигма сваког од њих.

³ За жене је добра домаћица углавном означавала вредну кућаницу, а у рејим случајевима се истиче као богата (нпр. у селу Рти (1895), Станија Ђекић се „у животу провела као газдарица и председниковица“) (Николић 1991: 184).

⁴ О термину слот, слотна структура в. Вуловић 2018.

⁵ Бележи се и аугментатив *буржујчина* с пејоративном конотацијом.

Богат човек, богаташ:

*богаџи као Крез; богаџи као Рокфелер;
џирули богаџиаш („претерано богат човек“);*

Живети у богатству, изобиљу:

биџи у богаџу („живети у богатству“); биџи џун као брод; имаџи дубок џеџ (дубоке џеџове); џуна кућа као саџи; (џџече) џед и џлеко; живеџи као бубрег у лоју; живеџи у слаџи и масџи; живеџи у свили и кадиџи; живеџи као краљ Милан;⁶ живеџи као мали бог (гроф, џаша иџд.);

Извори богатства:

злаџна кока; кока која носи злаџна јаја; злаџни рудник;

Начини богаћења и порекло богатства: нечасни послови, брак и сл. (–):

*богаџи као џајкун; ловиџи у муџном;
Досџа блага, ал' му нема џрага.
Узех врага џоред блага, благо џројаде, а враг осџаде.
У богаџа мужа ваљана жена.*

Себичност богатог човека (–):

У богаџа на глас, у сиромаша на часџи.

Лексеме *новац* и *џара* у примарним значењима означавају средства плаћања и симболи су материјалног богатства, и оне чине компоненте фразеолошко-паремиолошких јединица, док се у пар примера појављују лексеме *грош* и *дукаџи* (РСАНУ). Занимљиво је да Николић наводи да се новац као знак богатства на споменицима из 19. века сасвим ретко помињао, можда стога што „још увек није био доживљен као велико божанство, тек понегде где се спомиње колико је коштао споменик или колико су неком газди или трговцу отели лопови или хајдуци“.⁷ У фразеолошком корпусу српског језика *новац*, *џара* се у оквиру материјално-утилитарне вредности „богатство“ појављују у оквиру наредних слотова и фразеолошке парадигме.

⁶ О фразеолошком поређењу *живи као краљ Милан* и мотивационој бази за његов настанак в. Мршевић-Радовић 2016.

⁷ Пошто је „кућна привреда са неробном и беспаричном производњом подалеко од правог света робе и филозофије новца“, новац се јавља као платежно средство за куповину земљишта (Николић 1991: 50). Та ситуација се мења касније на текстовима споменика из 20. века.

Новац као показатељ богатства:

имајћи њара као блајћа (џлеве); лежајћи (сјавајћи) на новцу (џара-ма); џливајћи у новцу; џада (кајље) џара;

Новац је неопходан за живот (пожељан):

*Новци се не бране и двајујћи бројајћи.
Новци су и у искрјљеној кеси џовољни.*

Новци (паре) су моћни / нису свемогући:

*Ни(је)су новци мене сџекли, него ја њих.
Нису благо гроши ни дукајћи.
Новци сџјно звече, ал' се далеко чују.
Паре од мрџвога живог чине.*

Новац је повезан с грехом и нечасношћу:

новац душогубац; новац ловац; новци џрговци;

Похлепа (-):

хџејћи (желејћи) и овце и новце (и јаре и џаре);

Расипништво (-):

*бацајћи новац кроз џрозор (у воду);
Ко се родио за сџећи, а ко за расџећи.*

Штедљивост богатог човека (+):

*Онај је новац најбоље џојрошен с којим се чејџири зашџеде.
Шџедња је џрво шечење.*

Богатство / новац и здравље: здравље је важније од богатства:

*Без здравља нема богатсџва.
Здравље је највеће благо овога св(иј)ејћа.
Не зна здрав колико је богатџ.*

Новац и пријатељство:

*Несџа блага, несџа џријајџеља.
Сиџа гостџа часџијџи и богатџа џријајџеља даривајћи, џешико је.*

Новац и моралне особине / врлине:

*Беговац је беговац, ако неће имајћи ни новац.
Пошџење је џрејџежније од новаца.
Не џече џиџу ко има, него ко ум(иј)е.*

Новац и Бог / новац и свештенство:

*не даваџи ни богу (ѿоѿу) ѿамјана; у ѿоѿа дубока ѿорбица;
 Ни Божиј' се гроб за бадава не чува.
 Поѿовска јуха до дно коѿла гусѿа.*

На текстовима споменика уочава се истицање позитивно коно-тиране особине која је повезана са богатством, односно са извесним богатим, а добростивим људима и женама, који су помагали сиротне и убоге комшије и земљаке, те је за њих уписивана покаткад права „препорука“ Богу. Тако је нпр. Неранца Ђаловић из Зеока „гладнога нахранила, жедна напојила, сиротне предела, божјацима уделила, мртвима наменила, ради Бога и севапа“. Сличан је запис и на споменику Стефана Стојића из Врана: „Стефан се од рођења па до смрти своје придржавао Светог писма те нагог одено, страног у дом привео, болна посетио“ (Николић 2018: 324). У огледалу фразеолошког корпуса налази се прагматичко-иронијски одраз као оцена неједнаког материјалног статуса и упућивање на емпатију, милостињу и помоћ сиромашнијима: *сиѿи гладноме не в(ј)ерује; Богаѿи на мазгу с(ј)еде, а сиромаси иду на ноге; Ласно је сиротиу уцв(и)елиѿи, ал' је мучно од(ј)енуѿи; Ласно је с ѿуним ѿрбухом ѿосѿи хвалиѿи* итд.

Узимајући у обзир садржај текстова на контролном материјалу, може се рећи да су за основ угледа узимане особине које се односе на морално понашање и умно-професионалне способности, ретко богатство и имање, нарочито уколико није стечено личним залагањем (Николић 1991: 193). Када је навођено, увек је истицано уз рад, трудољубивост и стицање имања одређеног домаћина, тако да је однос богатства и моралног понашања у народном моралу конгруентан. У фразеолошкој слици конвенционалног суда о вредности „богатство“ уочљив је амбивалентан однос према богатству и новцу (*новци су и у искрѿљеној кеси ѿовольни; имаѿи новчану болесѿи; новац душогубац*), до негативно конотираних (најчешће иронијски) фразеолошко-паремиолошких јединица о богаташима (*дебело л(и)ѿеѿо, а богаѿо мудро; Богаѿи једе кад хоће, а сиромах кад може* и др.). Веома је занимљиво запажање Р. Николића о споменицима с почетка 20. века да се „богатство и зарађевина све видљивије ... стављају упоредо, па и испред, родољубља, јунаштва и човештва ... да се сеоски патријархалац постепено одвикавао од херојско-чојствене етике и све више приклањао зарађивачко-домаћинском 'вјерују'" (Николић 1991: 187). Наведено треба узети у обзир при даљем проучавању састава и природе фразема које чине фразеолошке парадигме вредности „богатство“ у

српском језику и култури, што ће и бити предмет будућих радова из лингвоаксиологије.⁸

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Арутјунова 1999: Нина Д. Арутјунова, *Јзык и мир човека*, у: *Јзыки русској културы*, Москва: Наука, 894–899.
- Бајрамова 2009: Луиза К. Байрамова, О проекте Славянского фразеологического словаря: универсально-уникальный, историко-этимологический, аксиологический параметры, у: *Проблемы истории, филологии, культуры. Научный журнал РАН*, ред. Михаил Г. Абрамзон, Москва–Магнитогорск–Новосибирск: Издательство ООО „Аналитик“, 184–188.
- Гибатова 2011: Гульнара Ф. Гибатова, Аксиология в языке, *Вестник ОГУ* 2, Оренбург, 127–132.
- Вуловић 2018: Наташа Вуловић, Аксиологеме као одреднице у фразеолошком речнику, *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 47/1, Београд, 291–300.
- Марковић–Булатовић 2014: Данило Марковић, Иван Булатовић, *Социологиџа, основни џојмови и савремено друшџиво*, Београд: Београдска пословна школа – Висока школа струковних студиџа, 47–52.
- Мршевић–Радовић 2008: Драгана Мршевић–Радовић, *Фразеологиџа и национална кулџура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, Филолошки факултет.
- Мршевић–Радовић 2016: Драгана Мршевић–Радовић, Краљ Милан у српској фразеологиџи, у: *Семинар српског језика, књижевности и кулџуре. Предавања*, 5, ур. Драгана Мршевић–Радовић, Бошко Сувајџић, Београд: Међународни славистички центар, Филолошки факултет, 191–194.
- Николић 1991: Радојко Николић, *Сељакова душа на камену*, Горњи Милановац: Дечје новине.
- Николић 2018: Радојко Николић, *Камена књига џредака*, Чачак: Народни музеј.
- РСАНУ: *Речник српскохрвајског књижевног и народног језика*, I–XXI, Београд: Српска академиџа наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, Београд, 1959–.

⁸ Овом приликом изостављен је слот који се односи на однос материјално-утилитарне вредности „богатство“ и етничких стереотипа (нпр. *Цигански је црн образ*, али џуна џорба и др.), што би требало посебно анализирати.

Наташа С. Вулович

«БОГАТСТВО» – КОНВЕНЦИОНАЛЬНОЕ УТВЕРЖДЕНИЕ
В СИСТЕМЕ ЦЕННОСТЕЙ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ И КУЛЬТУРЕ

Резюме

Предмет работы – рассмотрение конвенционального утверждения о материально-утилитарном значении «богатство» в сербском языке и культуре. В качестве контрольного корпуса проконсультирован этнографическо-антропологический материал, содержащий текст надгробий Западной Сербии (19 века и первой половины 20 века), а затем и фразеологическо-паремиологический материал, классифицированный в форме структуры, называемой в лингвоаксиологии слотом. Когда упоминание богатства в этнографическо-антропологическом материале связано с нравственными ценностями, в том числе прилежность, трудолюбие и честь кого-н. хозяина, фразеологическо-паремиологические единицы показывают амбивалентное отношение к богатству и деньгам, наряду с прагматическо-оценочным утверждением и коннотациями (напр. *јун као брод; живећи у сласћи и масћи; новац душогубац; у богаћи мужа ваљана жена; ловићи у муџном; у богаћи на глас, у сирмаха на часћи* и т.д.).

Ключевые слова: фразеологическо-паремиологическая единица, слот, эпитаф, (анти)ценность, богатство, конвенциональное утверждение.